

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Бабіна Валентина Олександрівна
Чістякова Ірина Миколаївна

Становлення західноєвропейської дипломатії у Нову добу

УДК 327
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-6.16>

Бабіна Валентина Олександрівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та права
Державного університету
«Одеська політехніка»
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна

Чістякова Ірина Миколаївна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та права
Державного університету
«Одеська політехніка»
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна

У сучасних умовах, коли у світі тривають перманентні політичні протистояння та локальні війни, все гострішою стає проблема нестачі наукових розвідок, в яких досліджуються актуальні проблеми взаємодії національних держав і неурядових організацій, проблеми міжнародних відносин та особливості співробітництва у політичній й економічній сферах на різних етапах існування людської цивілізації.

У статті досліджено різні підходи щодо трактування поняття «дипломатія» та «дипломат», їх змістову еволюцію та сучасні характеристики у науковій літературі. Проаналізовано особливості становлення сучасних атрибутів дипломатії – посольства, дипломатичного етикету, дипломатичного протоколу, дипломатичної служби, міністерств міжнародних справ різних держав, міжнародного права.

Для досягнення поставленої мети був використаний системний підхід, структурно-функціональний метод, а також метод символічного інтеракціонізму.

З'ясовано, що в сучасному глобалізованому світі уряди держав проводять міжнародну політику, мають зовнішні відносини та дипломатичні представництва в інших державах. Проте витоки сучасної системи міжнародних відносин, інституту дипломатії, традиції та основи дипломатичного етикету виникли у Нову добу в західноєвропейських державах.

Ключова роль дипломатії у зовнішній політиці держав світу є незаперечною, адже правильно побудована дипломатична стратегія та тактика може сприяти запобіганню війн та занепаду держав і міжнародних катастроф. У сучасному глобалізованому світі дипломатія є ефективним інструментом, за допомогою якого держава може захищати свої національні інтереси на міжнародній арені.

Поняття «дипломатія» не має єдиного визначення. Під цим поняттям розуміють: мистецтво досягнення домовленості між державами; переговори з метою вирішення конфлікту, альтернативу війні; форму неконкурентної взаємодії для досягнення найкращих результатів у спільному проєкті; набір мирних практик, інститутів і дискурсів, які мають вирішальне значення для розуміння історичної еволюції функцій та нормативів міжнародної системи; діалог, який уряди використовують для пліву на іноземні держави; специфічну систему структурованого спілкування між двома або більше сторонами (державами, союзами держав тощо).

Значний вплив на формування сучасного дипломатичного етикету справили процедури церемоніалу італійських міст-держав та французького двору за правління короля Людовика XIV. Засади міжнародного права були закладені у Голландії.

Отже, на формування сучасної дипломатії здійснили вплив майже всі провідні західноєвропейські держави Нової доби.

Ключові слова: дипломатія, Нова доба, західноєвропейські держави, дипломат, посольства, міжнародне право.

Вступ. Історичний досвід засвідчив, що існування будь-якої держави неможливе без активної діяльності уряду в сфері зовнішніх відносин й міжнародної політики, тому проблема міжнародних відносин є вельми актуальною ще з часів перших державних утворень й до сьогоднішнього дня. Особливої значимості набуває дослідження проблеми зовнішніх відносин європейських країн доби Нового часу, оскільки саме в цей період були закладені ключові основи світової дипломатії та сформовані сучасні європейські держави.

Роль дипломатії у зовнішній політиці всіх без виключення держав завжди була великою, адже дипломатія значно впливала та продовжує впливати на долю держав. Очевидно, що правильно побудована дипломатична стратегія може сприяти запобіганню війн та занепаду держав,

а результатом невдалої дипломатії є міжнародні катастрофи.

Різноманітні аспекти міжнародних відносин вже проаналізовані. Їх продовжують досліджувати вчені різних напрямів і наукових шкіл – історики, економісти, а також дипломати, політики, філософи, військові діячі різних рангів, юристи, аналітики, громадські діячі тощо. Однак у сучасних умовах, коли у світі тривають перманентні політичні протистояння та локальні війни, все гострішою стає проблема нестачі наукових розвідок, в яких досліджується актуальна проблема взаємодії національних держав і неурядових організацій, а також вивчаються міжнародні відносини та особливості співробітництва у політичній й економічній сферах на різних етапах існування людської цивілізації.

Мета та завдання. Мета статті – дослідити основні підходи до трактування понять «дипломатія», «дипломат», їхню змістову еволюцію та сучасні характеристики у науковій літературі, а також проаналізувати особливості становлення сучасних атрибутів дипломатії – посольства, дипломатичного етикету, дипломатичного протоколу, дипломатичної служби, міністерств міжнародних справ різних держав, міжнародного права.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети був використаний системний підхід, який сприяв комплексному розгляду становлення західноєвропейської дипломатії у Нову добу. Найбільш широко під час проведення дослідження були застосовані загальнотеоретичні методи. У роботі використані загальнонаукові методи дослідження (аналіз, конкретизація, порівняння). Статтю побудовано на основі історичного, аксіологічного та компаративного методів, які дозволяють окреслити світові тенденції розвитку інституту дипломатії, порівняти дипломатичні відносини у різних державах, визначити особливості становлення дипломатії в західноєвропейських державах у Нову добу.

Зокрема, були використані структурно-функціональний метод і метод символічного інтеракціонізму.

Структурно-функціональний метод був застосований під час характеристики стану зовнішніх відносин західноєвропейських держав як системи, що прагне до стабільності на основі вибору певної системи цінностей.

Розгляд особливостей становлення сучасних засад дипломатії був здійснений через призму теорій конфліктології, що зводяться до розуміння конфлікту як необхідної умови природного розвитку західноєвропейських держав на основі зіткнення державних інтересів навколо розподілу влади, територій, кордонів, матеріальних ресурсів, а також психологічних відмінностей народів. З позицій конфліктології застосування інструментів дипломатії впливає на створення ефективних механізмів розв'язання міждержавних конфліктів.

Застосування методу символічного інтеракціонізму дозволило розкрити зміст та інтенсивність взаємодії між державами як необхідної умови становлення інституту дипломатії в Західній Європі у Нову добу. Ця інтеракція залежить від розуміння смислових значень зовнішніх стимулів (дипломатичний протокол, дипломатичний етикет).

Результати. Ключовим інструментом, за допомогою якого держава захищає свої національні інтереси на міжнародній арені, є дипломатія. Проблема дослідження різних аспектів дипломатії є актуальною у науковому середовищі. Поняття «дипломатія» не має єдиного визначення. Так, у міжнародній енциклопедії соціальних і поведінкових наук наведена така характеристика терміна

«дипломатія»: «Дипломатія – це мистецтво досягнення домовленості між державами, які мають співпрацювати для досягнення результатів, у яких кожна держава зацікавлена». Дипломатію можна умовно прирівняти до переговорів з метою вирішення конфлікту. Крім того, дипломатія широко розглядається як альтернатива війні, а війна — як провал дипломатії. Однак дипломатія також може приймати форму неконкурентної взаємодії для досягнення найкращих результатів у спільному проєкті [1].

В енциклопедії насильства, миру та конфліктів наголошено на ключовій ролі дипломатії у веденні міжнародних відносин шляхом переговорів і діалогу або будь-якими іншими засобами задля сприяння мирним відносинам між державами. Окрім цього, підкреслено, що дипломатія – це набір практик, інститутів і дискурсів, які мають вирішальне значення для розуміння історичної еволюції функцій та нормативів міжнародної системи [2].

У сучасному суспільстві під дипломатію зазвичай розуміють мирні тактики, переговори та діалог. Їх уряди використовують для впливу на іноземні держави [3]. Отже, загалом дипломатія є специфічною системою структурованого спілкування між двома або більше сторонами – державами, союзами держав тощо.

Попри те, що дипломатія, мабуть, існує стільки ж, скільки й людська цивілізація, перші записи про регулярні контакти держав через послів, які подорожують між сусідніми цивілізаціями, датуються 2500 роками [4]. Однак сучасні атрибути – посольства, послы, дипломатичні місії, дипломатична служба, дипломати, міністерства закордонних справ – й сам термін «дипломатія» були сформовані в західноєвропейських країнах лише у Нову добу.

Так, слово «дипломатія» походить від давньогрецького слова «δῖπλωμα», що означає «згорнутий удвоє», і суфікса -μα, що означає «предмет» («згорнутий у двоє предмет»).

У Нову добу в Європі означений вище згорнутий документ надавав привілей пред'явнику, тобто дозвіл на подорож. Поступово цим терміном стали позначати документи, через які князі надавали такі пільги. Пізніше назва «дипломатія» поширилась на всі урочисті документи, видані канцелярією, особливо ті, що містили угоди між государями. Дипломатія стала ототожнюватись безпосередньо з міжнародними відносинами, а прямий зв'язок із документами втратив чинність. Останнє стало передумовою для виникнення нової допоміжної історичної дисципліни – дипломатики, яка передбачає аналіз старих документів та встановлення їх автентичності. Одним із засновників цієї дисципліни став французький ченець Дон Жан Мабіон, який у 1681 р. вперше описав особливості дослідження дипломатичних документів [5].

Зазначимо, що термін “diplomate” («дипломат») лише у XVIII ст. був впроваджений у науковий обіг означав уповноважену особу, яка може вести переговори від імені держави.

Дипломатом спочатку міг стати лише член королівської сім'ї, дворянин або аристократ. Лише у 1871 році Велика Британія першою серед інших держав Європи запровадила конкурсні вступні іспити на закордонну службу [6]. Пізніше практику конкурсного відбору на посаду дипломата перейняли всі без виключення держави світу. Це стало невід'ємною складовою частиною відбору кандидатів на дипломатичну службу всіх країн світу. Підкреслимо, що сьогодні дипломатична служба є однією з найпрестижніших сфер діяльності з високими вимогами до кандидатів на дипломатичну службу.

Як зазначалось вище, у Нову добу лише почали формуватися риси сучасної дипломатії – дипломатичні посольства, міжнародне право та професійні дипломатичні служби.

Перші у сучасному розумінні дипломатичні представництва та посольства в Західній Європі з'явилися у добу Відродження у Північній Італії. Крім того, в Італії зародилось багато традицій сучасної дипломатії, зокрема вручення вірчих грамот главі держави [7]. Поступово ця дипломатична практика стала розповсюджуватись у великих державах Європи, які також почали обмінюватись між собою представниками. Зокрема, першою європейською країною, яка направила свого постійного представника (посла), стала Іспанія, яка у 1487 р. призначила посла при дворі Сент-Джеймс (Англія) [8]. До кінця XVI століття постійні дипломатичні представництва стали нормою для більшості західноєвропейських держав – Франції, Англії, Папської держави тощо.

З середини XIV ст. міжнародні контакти між західноєвропейськими державами ставали дедалі активнішими. Це було зумовлено тодішньою політичною ситуацією, яка була досить напруженою та вимагала нагальних обговорень і розв'язання проблем, пов'язаних з війною та миром, обміном полонених, розмежуванням прикордонних земель тощо. Саме в цей період в Західній Європі відбувався процес формування та розвитку дипломатичного етикету, а також окремих елементів дипломатичного протоколу. Зокрема, у Європі в Нову добу були сформовані такі засади дипломатичного етикету: порядок поведінки дипломатів за кордоном своєї країни; порядок ставлення до дипломатів приймаючої сторони; норми спілкування з іноземними послами; визначні конкретні місця зустрічі посольської делегації, а також кількість та якість наданого їй продовольства. Було описано, якою має бути посольська резиденція, місце та сама процедура церемоніалу аудієнції. Навіть одяг придворних, набір посуду на урочистому

обіді – все це аж до кольору воскової печатки на грамотах, пов'язувалося з ідеологією держави, її місцем і вагою в системі міжнародних відносин тодішньої епохи, з конкретно політичною ситуацією [1].

Бурхливий розвиток дипломатичного етикету на європейському континенті, зокрема етикету та церемоній з прийомом іноземних послів і депутатів, зазвичай пов'язують з італійськими державами і французьким двором за правління короля Людовика XIV [10, с. 2].

Наголосимо, що зовнішні відносини й дипломатичні стосунки були в усіх державах. Однак перше міністерство закордонних справ було створене у Франції 1 січня 1589 р., скасоване в 1624 р., а потім остаточно відновлене в 1626 р. З 1624 до 1626 р. іноземні країни були поділені між чотирма державними секретарями. Державний секретар закордонних справ відповідав за листування з главами держав, з послами та іншими дипломатичними агентами, акредитованими Францією [11, с. 177, 229]. Створення міністерства закордонних справ дозволило централізувати зовнішню політику держави та забезпечити контроль за послами під час виконання дипломатичних місій.

Першою книгою, яка пізніше стала основою для формування міжнародного права, вважають твір відомого голландського юриста Гуго Гроція «Три книги про право війни та миру» (“De iure belli ac pacis libri tres”) (1625 р.). Цей трактат присвячений аналізу юридичних засад війни [12].

Саме у Франції ранньомодерної доби всесвітньо відомий французький політичний діяч, герцог, міністр французького королівства, кардинал Арман-Жан дю Плессі де Ришельє вперше сформулював ключові постулати сучасної дипломатії, які стали загальноприйнятною нормою дипломатичної практики різних держав світу: по-перше, «дипломатія – це безперервний процес переговорів»; по-друге, «дії дипломата значною мірою контролює уряд, який він обслуговує». Ришельє підкреслював: «Дипломат повинен мати одного господаря й одну політику» [13].

Отже, на думку відомого американського державного діяча, дипломата й експерта в сфері міжнародних відносин Генрі Киссинджера, саме Нова доба була ключовою у становленні сучасної дипломатії. Так, Франція у XVII ст. за часів кардинала Ришельє принесла у міжнародні відносини новаторський підхід, в основі якого лежала національна держава з національним інтересом. Великобританія у XVIII ст. вибрала концепцію балансу сил, яка переважала в європейській дипломатії протягом наступних 200 років. У XIX ст. Австрія при Меттерніху перебудувала означену конфедерацію, а бісмарковська Німеччина перетворила європейську дипломатію на холоднокровну гру силової політики [14].

Висновки. У сучасному глобалізованому світі всі уряди держав проводять міжнародну політику, мають зовнішні відносини та дипломатичні представництва в інших державах. Проте витоки сучасної системи міжнародних відносин, інституту дипломатії, традиції та основи дипломатичного етикету знаходяться у Новій добі в західноєвропейських державах.

Сьогодні можна констатувати що ключова роль дипломатії у зовнішній політиці держав світу є незаперечною, адже правильно побудована дипломатична стратегія та тактика може сприяти запобіганню війн та занепаду держав, а також міжнародних катастроф. У сучасному глобалізованому світі дипломатія є ефективним інструментом, за допомогою якого держава може захищати свої національні інтереси на міжнародній арені.

Поняття «дипломатія» не має єдиного визначення. Під цим поняттям розуміють: мистецтво досягнення домовленості між державами; переговори з метою вирішення конфлікту, альтернативу війні; форму неконкурентної взаємодії для досягнення найкращих результатів у спільному проєкті; набір мирних практик, інститутів і дискурсів, які мають вирішальне значення для розуміння історичної еволюції функцій та нормативів міжнародної системи; діалог, який уряди використовують для впливу на іноземні держави; специфічну систему структурованого спілкування між двома або більше сторонами – державами, союзами держав тощо. Значний вплив на формування сучасного дипломатичного етикету здійснили процедури церемоніалу італійських міст-держав та французького двора за правління короля Людовика XIV. Засади міжнародного права були закладені у Голландії.

Отже, на формування сучасної дипломатії здійснили вплив майже всі провідні західноєвропейські держави Нової доби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Brown S. Diplomacy. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2001. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/diplomacy> (дата звернення: 11.11.2021).
2. Noé Cornago. Diplomacy. Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (Second Edition), 2008. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/diplomacy> (дата звернення: 15.11.2021).
3. Exploring international relations: What is diplomacy? Futurelearn. URL: <https://www.futurelearn.com/info/blog/what-is-diplomacy> (дата звернення: 13.11.2021).
4. Stephen McGlinchey Diplomacy International Relations Resources. URL: https://www.e-ir.info/2017/01/08/diplomacy/#google_vignette (дата звернення: 01.11.2021).
5. Don C. Skemer The American Archivist. Published By: Society of American Archivists. Vol. 52. No. 3 (Summer, 1989). PP. 376–382. URL:

<https://www.jstor.org/stable/40293367> (дата звернення: 31.10.2021).

6. Foreign service. Government. Alternate titles: diplomatic service. URL: <https://www.britannica.com/topic/foreign-service> (дата звернення: 10.11.2021).

7. A Brief History of Diplomacy. A Brief History of Diplomacy. URL: <http://www.ediplomat.com/nd/history.htm> (дата звернення: 21.09.2021).

8. Nargiz Mammadzade. The first embassy in history. Pickvisa. 16 April 2021. URL: <https://pickvisa.com/blog/first-embassy-in-history> (дата звернення: 22.11.2021).

9. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 380. URL: https://pidru4niki.com/13761025/etika_ta_estetika/sut_istorichni_etapi_stanovlennya_diplomatchnogo_protokolu (дата звернення: 20.11.2021).

10. Staniszewska A. The development and cultural significance of diplomatic etiquette and protocol in Europe Studia. *Humanitatis*. 2020. № 1. P. 13 URL: http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/staniszewska_a.pdf (дата звернення: 28.10.2021).

11. Bernard Barbiche. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne XVI^e – XVIII^e siècle. Quadrige. Presses Universitaires de France. Année, 2012. 448 p.

12. Гроций. О праве войны и мира. Санкт-Петербург : П.П. Сойкин, 1902. 50 с.

13. The spread of the Italian diplomatic system. URL: <https://www.britannica.com/topic/diplomacy/The-spread-of-the-Italian-diplomatic-system#ref233744> (дата звернення: 24.09.2021).

14. Генри Киссинджер. Дипломатия URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=71146&p=1 (дата звернення: 16.11.2021).

REFERENCES:

1. Brown S. (2001) Diplomacy. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/diplomacy>.
2. Noé Cornago. (2008) Diplomacy. Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (Second Edition), 2008. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/diplomacy>.
3. Exploring international relations: What is diplomacy? Futurelearn. URL: <https://www.futurelearn.com/info/blog/what-is-diplomacy>.
4. Stephen McGlinchey Diplomacy International Relations Resources. URL: https://www.e-ir.info/2017/01/08/diplomacy/#google_vignette.
5. Don C. Skemer (1989). The American Archivist. Published By: Society of American Archivists. Vol. 52, No. 3, PP. 376–382. URL: <https://www.jstor.org/stable/40293367>.
6. Foreign service. Government. Alternate titles: diplomatic service. URL: <https://www.britannica.com/topic/foreign-service>.
7. A Brief History of Diplomacy. A Brief History of Diplomacy. URL: <http://www.ediplomat.com/nd/history.htm>.
8. Nargiz Mammadzade. (2021) The first embassy in history. Pickvisa. 16 April. URL: <https://pickvisa.com/blog/first-embassy-in-history>.

9. Sahaidak O.P. (2006) *Dyplomatychnyi protokol ta etyket. Navchalnyi posibnyk* [Diplomatic protocol and etiquette. Tutorial]. Kyiv : Znannia 380 p. URL: https://pidru4niki.com/13761025/etika_ta_estetika/sut_istorichni_etapi_stanovlennya_diplomatichnogo_protokolu [in Ukrainian]

10. Staniszevska A. The development and cultural significance of diplomatic etiquette and protocol in Europe *Studia Humanitatis*. 2020. № 1. 13 p. URL: http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/staniszevska_a.pdf (дата звернення: 28.10.2021).

11. Bernard Barbiche. *Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne* XVI^e-

XVIII^e siècle. Quadrige. Presses Universitaires de France. Année : 2012. 448 p. (дата звернення: 24.10.2021).

12. Grotsiy. (1902). *O prave voyni i mira*. [On the law of war and peace] SPb. : P.P. Soykin, 1902. 50 p. [in Russian]

13. The spread of the Italian diplomatic system. URL: <https://www.britannica.com/topic/diplomacy/The-spread-of-the-Italian-diplomatic-system#ref233744>.

14. Henry Kissinger. *Diplomatiya* [Diplomacy]. [in Russian]. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=71146&p=1.

Formation of Western European diplomacy in the New era

Babina Valentyna Olexandrivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Law
Odessa Polytechnic State University
Shevchenka Ave., 1, Odessa, Ukraine

Chistyakova Irina Mikolaevna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Law
Odessa Polytechnic State University
Shevchenka Ave., 1, Odessa, Ukraine

In modern conditions, when permanent political confrontations and local wars continue in the world, the problem of lack of scientific intelligence, in which the topical problem of interaction between nation-states and non-governmental organizations is studied, is becoming more acute; international relations and features of cooperation in the political and economic spheres at different stages of human civilization.

The article explores different approaches to the interpretation of the concept of "diplomacy" and "diplomat", its meaningful evolution and modern characteristics in the scientific literature. Peculiarities of formation of modern attributes of diplomacy (embassy, diplomatic etiquette, diplomatic protocol, diplomatic service, Ministry of International Affairs, international law) are analysed.

To achieve this goal, a systematic approach, structural and functional method was used; the method of symbolic interactionism.

It has been found that in today's globalized world, governments pursue international policies, have foreign relations, and have diplomatic missions in other countries. However, the origins of the modern system of international relations, the institution of diplomacy, traditions and foundations of diplomatic etiquette have emerged in modern times in Western European countries.

The key role of diplomacy in the foreign policy of the world is undeniable. After all, a well-constructed diplomatic strategy and tactics can help prevent wars and the decline of states and international catastrophes. In today's globalized world, diplomacy is an effective tool through which the state can protect its national interests in the international arena.

The concept of "diplomacy" has no single definition, it is understood as: the art of reaching an agreement between states; negotiations to resolve the conflict, an alternative to war; a form of non-competitive interaction to achieve the best results in a joint project; a set of peaceful practices, institutions and discourses that are crucial to understanding the historical evolution of the functions and norms of the international system; the dialogue that governments use to sail to foreign countries; a specific system of structured communication between two or more parties (states, unions of states, etc.).

The ceremonial procedures of the Italian city-states and the French court during the reign of King Louis XIV had a significant influence on the formation of modern diplomatic etiquette. The principles of international law were laid down in the Netherlands.

Thus, the formation of modern diplomacy was influenced by almost all the leading Western European states of the New Age.

Key words: diplomacy, new era, Western European states, diplomat, embassies, international law.